

УДК 343.7

П. С. Берзін, І. В. Берднік

ПОНЯТТЯ ҐРУНТОВОГО ПОКРИВУ (ПОВЕРХНЕВОГО ШАРУ) ЗЕМЕЛЬ ТА НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. У застосуванні норм про незаконне заволодіння ґрунтовим покривом наявна низка проблем, зумовлених невідповідністю складів злочинів, передбачених ст. ст. 2391, 2392 Кримінального кодексу України (далі – КК), та положень земельного законодавства. Причиною цього є ігнорування законодавцем спеціальних техніко-юридичних правил нормотворчості, урахування яких дозволило би йому визначити поняття ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель у нормах-заборах із дотриманням правил побудови кримінально-правових норм бланкетного характеру [1, с. 49–50; 2, с. 170–171].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема бланкетного змісту поняття ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель присвячені праці С. Гізімчука [3; 4], О. Дудорова [5, с. 714–716], Р. Мовчана [6–9], О. Олійник [3; 4; 10; 11] та інших. Водночас наявні між складами злочинів, передбачених у ст. ст. 2391, 2392 КК, та земельним законодавством невідповідності в названих вище роботах системно не розглядалися.

Недостатнім варто визнати вивчення нормативних приписів, що спричиняють названі невідповідності. Таке дослідження необхідне насамперед для врахування неузгодженості приписів самим законодавцем під час побудови бланкетного змісту диспозицій кримінально-правових норм, а також впливу таких приписів на кримінально-правову оцінку вчиненого.

Метою статті є ілюстрація невідповідностей під час визначення поняття ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель у ст. ст. 2391, 2392 КК і положеннях земельного законодавства, які мають враховуватися в бланкетному змісті диспозицій кримінально-правових норм [12].

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття ґрунтового покриву є похідним від поняття ґрунту і вказує на поверхневий шар ґрунту земельної ділянки (землі). Тому ґрунт у земельному законодавстві визнається одним зі складників земельних ділянок (землі). Аналіз положень дозволяє визначити поверхневий (ґрунтовий) шар як певний простір у межах земельної ділянки, що міститься над та під поверхнею ділянки. Визначене в законодавстві поняття ґрунту є видовим щодо родового поняття землі, а складовою частиною земельної ділянки (отже, і землі) є ґрунт.

На підставі аналізу поняття ґрунтового покриву в чинному законодавстві (як родючого шару ґрунту земельної ділянки, на зняття та перенесення якого власник земельної ділянки чи землекористувач повинен отримати спеціальний дозвіл) варто зробити висновок, що саме ґрунт має на своїй поверхні родючий шар, який називається ґрунтовим покривом. Розташовується такий родючий шар у такому просторі ґрунту (як складнику земельної ділянки, землі), що визначається як «зона аерації».

Отже, обов'язковими ознаками ґрунтового покриву є: а) його розташування в межах простору верхнього шару ґрунту земної поверхні – земельної ділянки, землі; б) визначені межі такого простору ґрунту земної поверхні – зона аерації; в) родючість такого ґрунту; г) необхідність отримання дозволу для зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок.

Поняття ґрунту охоплює природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості.

Деякі із ґрунтів належать до категорії особливо цінних груп ґрунтів, як-от: дерново-підзолисті на супіщаних відкладах легкосуглинкові; ясно-сірі і сірі опідзолені легкосуглинкові; черноземи типові малогумусні та черноземи сильнореградовані середньосуглинкові; дернові глейові осушені середньосуглинкові; лучно-черноземні легкосуглинкові; бурі гірські остеповілі ґрунти на карбонатних породах, важкосуглинкові тощо.

Отже, у чинному земельному законодавстві поняття поверхневого шару вживається у двох значеннях: а) як тотожне поняттю ґрунтового шару, на який поширюється право власності на земельну ділянку в її межах; б) як рівнозначне поняттю ґрунтового покриву, зокрема, у визначенні поняття ґрунтового покриву земельних ділянок.

Проте в кримінальному законі (зокрема, у назві ст. 2391 КК та диспозиції її ч. 1), на відміну від земельного законодавства, використовується поняття ґрунтового покриву та рівнозначне йому поняття поверхневого шару земель, а не поняття ґрунту. Поняття ґрунтового покриву є похідним від поняття ґрунту і вказує на певний поверхневий шар ґрунту, що розташовується в просторі земельної ділянки (землі). Тому ґрунт у чинному земельному законодавстві визнається одним зі складників земельних ділянок (землі).

На позначення знятого із земельної ділянки ґрунтового покриву (ґрунту) чинне земельне законодавство використовує поняття відокремленої (знятої) ґрунтової маси. Проте в КК вживається термін «ґрунтовий покрив», коли йдеться про заволодіння. Проте земельне законодавство не використовує поняття «заволодіння» щодо ґрунтів земельних ділянок (земельного покриву).

Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом земельної ділянки (її поверхневим шаром) означає його зняття та перенесення без дозволу спеціально уповноважених органів, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, або за наявності такого дозволу, але з порушенням визначеного порядку (правил) зняття і перенесення ґрунту земельної ділянки. Тому сутність незаконного заволодіння ґрунтовим покривом має полягати в безоплатному знятті та перенесенні родючого шару земельної ділянки, що здійснюється винним із порушенням встановленого законодавством порядку [13; 14, с. 866–869; 15, с. 20–46; 16, с. 269–272].

Отже, заволодіння ґрунтовим покривом вважатиметься незаконним, якщо воно здійснюється: а) без одержання спеціального дозволу на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельних ділянок; б) власниками земельних ділянок та/або землекористувачами, які здійснюють таке зняття

та перенесення родючого шару ґрунту з порушенням вимог виданого їм дозволу; в) власниками земельних ділянок та/або землекористувачами, яким раніше виданий дозвіл на зняття та перенесення родючого шару ґрунту анульовано. Водночас таким заволодінням є лише незаконне зняття родючого шару ґрунту з території певної (однієї) земельної ділянки та його незаконне перенесення на іншу земельну ділянку [17; 18, с. 135–136; 19, с. 83–85; 20, с. 496].

Незаконне зняття ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель наявне тоді, коли винна особа без спеціального дозволу на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельних ділянок або з порушенням його обов'язкових умов за допомогою певних засобів чи знарядь забирає з поверхні земної кори родючий шар ґрунту, видаляючи його із прошарків покриву земельної ділянки. Наприклад, особа-землекористувач для потреб власного селянського господарства, яка не має обов'язкового проекту землеустрою певної ділянки як підстави для видачі зазначеного дозволу та прагне поліпшити його продуктивність, вночі за допомогою робочого знаряддя землерийної машини (бульдозера) для зрізання і розрівнювання ґрунту знімає з території іншої (чужої) земельної ділянки родючий шар ґрунту, відвантажує його на спеціальні транспортні засоби для подальшого нанесення на малопродуктивні земельні ділянки свого господарства.

Перенесення ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель як спосіб незаконного заволодіння родючим шаром ґрунту передбачає переміщення за відсутності зазначеного дозволу або з порушенням умов його видачі раніше знятої (забраної) ґрунтової маси (ґрунту) з території (просторів) однієї земельної ділянки на іншу будь-яким способом (зокрема, шляхом використання різних транспортних засобів, вироблених промисловим способом чи самотужки технічних пристосувань і механізмів, які забезпечують таке переміщення (наприклад, конвеєрної стрічки, інструментів для завантаження ґрунту тощо), інструментів різного господарсько-побутового призначення, за допомогою яких особа може перенести певний об'єм забраного ґрунту (ведра, носилки й ін.) тощо).

Від перенесення ґрунтового покриву варто відмежовувати його нанесення. Останнє означає покриття родючим шаром ґрунту малопродуктивних земельних ділянок або ділянок, поверхневий шар ґрунту яких порушений, що необхідне для підвищення родючості ґрунтів та покращення інших якостей земельної ділянки (незалежно від того, здійснюється таке покриття родючим шаром на ділянці, з якої він був забраний (так звана рекультивация), чи на іншій земельній ділянці).

Висновки. Проведене дослідження дає підстави обґрунтувати потребу узгодження нормативної регламентації поняття ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель та незаконного заволодіння останнім у чинному кримінальному законі України та земельному законодавстві. Основними напрямками такого узгодження варто вважати врахування вимог земельного законодавства, що стосуються основних властивостей ґрунтового покриву земель, під час регламентації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 2391, 2392 КК. Ще одним напрямом названого узгодження є формулювання ознак незаконного заволодіння залежно від визначених у земельному законодавстві властивостей ґрунтового покриву.

Література

1. Панов М., Квасневська Н. Кваліфікація злочинів при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність. *Право України*. 2010. № 9. С. 47–55.
2. Яремко Г. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: моногр. / за ред. В. Навроцького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 432 с.
3. Гзімчук С., Олійник О. Теоретичні аспекти діяння в злочині, передбаченому ст. 2391 КК «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель». *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 47–54.
4. Гзімчук С., Олійник О. Предмет незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 2391 КК України). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 139–148.
5. Кримінальне право (Особлива частина): підручник: у 2 т. / А. Данилевський, Д. Калмиков, М. Хавронюк та ін.; за ред. О. Дудорова, Є. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. Т. 1, 2012. 780 с.
6. Мовчан Р. Щодо доцільності криміналізації незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель та незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 42–45.
7. Мовчан Р. Щодо кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 2391 Кримінального кодексу України). *Форум права*. 2013. № 2. С. 375–382. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
8. Мовчан Р. Кримінально-правова охорона земельних ресурсів за законодавством країн Західної Європи. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 4. С. 74–104. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/246-kryminalno-pravova-okhorna-zemelnikh-resursiv-za-zakonodavstvom-krayin-zakhidnoyi-yevropy-movchan-r-o>.
9. Мочан Р. Кримінально-правова протидія злочинам у сфері використання земельних відносин у період відродження та розбудови української державності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. Вип. 4. С. 87–96.
10. Олійник О. Обставини, що обтяжують відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 130–133.
11. Олійник О. Діяння, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) землі (ст. 2391 КК України). URL: www.legalactivity.com.ua/index.php.
12. Кримінальне право України: практикум: навч. посібник / за ред. С. Яценка. 3 вид., переробл. і доповн. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. С. 501–507.
13. Берзін П., Мірошніченко А. Про законодавчі потуги вирішувати уявні проблеми в кримінальному праві. *Юридичний вісник України*. 2012. № 24. С. 6.
14. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. Андрушка, В. Гончаренка, Є. Фесенка. 2 вид., перероб. та доп. К.: Дакор, 2008. 1428 с.
15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. П. Андрушка, В. Гончаренка, Є. Фесенка. 3-тє вид., перероб. та доп. Т. 2. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. 624 с.
16. Мірошніченко А. Земельне право України: навч. посіб. К.: Алерта, 2012. 392 с.
17. Золотарьова Н. Земля як об'єкт правової охорони: питання сучасного стану. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 1. С. 144–149.
18. Мельник П. Криміналізація діянь у сфері охорони та раціонального використання земель. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 12. С. 133–140.
19. Кошель А. Методологічні основи розробки робочих проектів землеустрою щодо зняття, перенесення та використання родючого шару ґрунту. *Інноваційна економіка*. 2013. № 107. С. 82–85.
20. Гавриш Н. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу / відп. за вип. В. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 2. С. 494–496.*

Анотація

Берзін П. С., Берднік І. В. Поняття ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель та незаконного заволодіння ним: кримінально-правові аспекти. – Стаття.

Розглянуто застосування норм про незаконне заволодіння ґрунтовим покривом, оскільки є низка проблем, зумовлених невідповідністю складів злочинів, передбачених ст. ст. 2391, 2392 Кримінального кодексу України, та положень земельного законодавства.

Проведене дослідження дає підстави обґрунтувати потребу узгодження нормативної регламентації поняття ґрунтового покриву (поверхневого шару) земель та незаконного заволодіння ним у чинному кримінальному законі України та земельному законодавстві.

Ключові слова: ґрунтовий покрив, поверхневий шар, земля, кримінальний закон, земельне законодавство, відповідальність.

Аннотация

Берзин П. С., Бердник И. В. Понятие почвенного покрова (поверхностного слоя) земель и незаконного завладения им: уголовно-правовые аспекты. – Статья.

Рассмотрено применение норм о незаконном завладении почвенным покровом, поскольку существует ряд проблем, обусловленных несоответствием составов преступлений, предусмотренных ст. ст. 2391, 2392 Уголовного кодекса Украины, и положений земельного законодательства.

Проведенное исследование позволяет обосновать необходимость согласования нормативной регламентации понятия почвенного покрова (поверхностного слоя) земель и незаконного завладения им в действующем уголовном законе Украины и земельном законодательстве.

Ключевые слова: почвенный покров, поверхностный слой, земля, уголовный закон, земельное законодательство, ответственность.

Summary

Berzin P. S., Berdnik I. V. Definition of the soil cover (surface layer) of the lands and its unlawful appropriation: criminal and legal aspects. – Article.

The article is devoted to the issues of the regulations application on unlawful appropriation of the soil cover caused by the incompatibility of the elements of the crimes provided for in Articles 2391, and 2392 of the Criminal Code of Ukraine and provisions of the land laws.

This research gives grounds to substantiate the need for harmonization of the normative regulation of the meaning of the soil cover (surface layer) of the lands and its unlawful appropriation in the current Criminal Law of Ukraine and land laws.

Key words: soil cover, surface layer, land, criminal law, land law, liability.